

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Васін М.С.

(аспірант Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи, виконавчий директор Інституту релігійної свободи)

Анотація. У статті дається характеристика поточному стану законодавства України у сфері свободи совісті та віросповідання та розглядаються можливі перспективи його вдосконалення. Автор також аналізує основні новації Концепції державно-конфесійних відносин в Україні, підготовленої у 2004 році Центром Разумкова спільно з представниками релігійної спільноти, експертами та парламентарями. Шляхом порівняльного аналізу з чинним законодавством України підкреслюється актуальність викладених у Концепції засад державної релігійної політики, принципів партнерської моделі державно-конфесійних відносин та механізмів забезпечення конституційного права на свободу совісті та віросповідання.

Ключові слова: державно-конфесійні відносини, свобода совісті, свобода віросповідання, законодавство, правове регулювання, концептуальні засади, релігійна політика.

Аннотація. В статье дается характеристика текущему состоянию законодательства Украины в сфере свободы совести и вероисповедания и рассматриваются возможные перспективы его совершенствования. Автор также анализирует основные новации Концепции государственно-конфессиональных отношений в Украине, подготовленной в 2004 году Центром Разумкова совместно с представителями религиозной общественности, экспертами и парламентариями. Путем сравнительного анализа с действующим законодательством Украины подчеркивается актуальность изложенных в Концепции основ государственной религиозной политики, принципов партнерской модели государственно-конфессиональных отношений и механизмов обеспечения конституционного права на свободу совести и вероисповедания.

Ключевые слова: государственно-конфессиональные отношения, свобода совести, свобода вероисповедания, законодательство, правовое регулирование, концептуальные основы, религиозная политика.

Vasin Maksym. Urgency of legal adoption of the Concept on church-state relations in Ukraine

The article describes the current state of the Ukrainian legislation in the sphere of freedom of conscience and religion and to consider the prospects for its development. Author also analyzes the main innovations of the Concept of church-state relations in Ukraine, prepared in 2004 by the Razumkov Center, together with representatives of the main religious communities, experts and parliamentarians. According to comparative analysis of the current legislation of Ukraine author emphasizes the relevance of the basics outlined in the Concept about the state religious policy, principles of partnership model of church-state relations and the mechanisms for ensuring the constitutional right to freedom of religion and belief.

Keywords: church-state relations, freedom of conscience, freedom of religion and belief, legal regulation, concept, religious policy.

За понад 24 роки, які минули після прийняття у квітні 1991 року Закону УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації», відбулися значні зміни як в суспільно-політичному житті Української держави, так і у сфері взаємовідносин органів державної влади з релігійними організаціями. Заміна атеїстичної ідеології принципами свободи совісті та віросповідання в державній політиці щодо релігії призвели до відродження переслідуваних релігійних громад та появи нових релігійних течій, що обумовило утвердження в Україні релігійного плюралізму як однієї з ознак вільного та демократичного суспільства. Замість радянської моделі державно-конфесійних відносин, яка передбачала тотальний контроль за релігійною діяльністю та суттєві обмеження в формах її провадження, в незалежній Україні поступово почали формуватися партнерські відносини між державою та релігійними організаціями в різних сферах суспільного життя. У цих умовах дедалі частіше в публічному дискурсі поставало питання про необхідність вдосконалення правових засад, на яких мусять вибудовуватися стосунки держави і релігійних організацій в освітній, морально-виховній, душпастирській, соціально-добродійній та інших сферах.

Про необхідність законодавчих змін у сфері регламентації державно-конфесійних відносин в Україні наголошували такі науковці як В.Є. Єленський, В.В. Костицький, С.І. Здіорук, О.Н. Саган, Л.О. Филипович, В.В. Токман, А.А. Попок, Ю.Є. Решетніков та інші. На актуальності формалізації засадничих принципів релігійної політики держави

наголошують експерти Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи, Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Інституту релігійної свободи. Більш того, сама релігійна спільнота в особі Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій неодноразово у різні часи порушувала питання перед Президентом України про необхідність прийняття окремого закону про концепцію державно-конфесійних відносин України, який повинен стати передумовою подальших законодавчих змін у сфері правового регулювання свободи совісті, віросповідання та діяльності релігійних організацій [16].

На сьогодні згаданий на початку Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (в редакції від 28.12.2014 року) не відображає усієї палітри державно-конфесійних відносин, які сформувалися з часу його прийняття. До того ж, якщо цей Закон за чверть століття свого існування не зазнав особливих змін, проте українське законодавство загалом пережило бурхливий розвиток, починаючи від прийняття Конституції України 1996 року та продовжуючи реформами та новаціями у сфері освіти, державної реєстрації юридичних осіб, оподаткування, капеланської служби, регулювання земельних відносин тощо. У такому багатоманітні законодавчих актів, які стосуються сфери взаємовідносин держави та релігійних організацій, профільний Закон на сьогодні виглядає не лише неповним, але й подекуди спричиняє непорозуміння під час його застосування. Насамперед представники державної влади та релігійних громад не можуть отримати об'єктивну уяву про засади правового регулювання взаємовідносин між ними на підставі профільного Закону, адже окремі аспекти випали зі сфери його регулювання та регламентовані лише іншими вузькопрофільними законами.

Однак на шляху до прийняття нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» стоїть непередбачувана законотворча діяльність українського парламенту, яка досі характеризується системним порушенням регламентних процедур. Саме з огляду на ці побоювання, протягом останніх шести років Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (далі по тексту – ВРЦіРО), яка представляє біля 85 % мережі релігійних організацій України, послідовно виступає проти внесення суттєвих змін до профільного Закону або прийняття його в новій редакції. Зокрема, у жовтні 2009 року ВРЦіРО двічі звернулася до Президента України В.А. Ющенка, заявляючи про те, лише після опрацювання та ухвалення в якості законодавчого акту проекту Концепції державно-конфесійних відносин в Україні можливе порушення питання про внесення змін чи ухвалення нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». При цьому наголошувалося, що саме такий підхід до вдосконалення законодавства України про свободу совісті та релігійні організації знайшов консенсус і розуміння, які були досягнуті главами українських конфесій. На думку ВРЦіРО, Концепція державно-конфесійних відносин України, прийнята у якості закону, зможе стати основою для подальшого реформування законодавства у сфері свободи віросповідання та діяльності релігійних організацій, а також дозволить створити підґрунтя для розробки нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», але захистить суспільство від поспішних та непередбачуваних законодавчих змін у цій сфері.

Після ухвалення Конституції України 1996 року було розроблено кілька варіантів концепції державно-конфесійних відносин. Одним з перших був проект Кабінету Міністрів України, який не знайшов широкої суспільної підтримки та згодом був відкликаний. Після того народний депутат В.В. Костицький оприлюднив власний варіант правових засад державно-конфесійних відносин, але цей документ не дійшов до розгляду у сесійній залі Верховної Ради України. Пізніше підтримку в релігійних та експертних колах здобув вдосконалений проект Концепції, який з'явився у 2004 році як результат спільної роботи Центру Разумкова, представників церков і релігійних організацій, парламентарів та експертів [13]. На сьогодні цей проект є основним документом, на прийнятті якого у якості закону наполягають глави церков і релігійних організацій.

З огляду на це, розглянемо у цій статті основні новації цієї Концепції державно-конфесійних відносин шляхом порівняльного аналізу з чинними нормативно-правовими актами України з метою підтвердження актуальності її прийняття на законодавчому рівні.

Починається Концепція з викладення загальних засад забезпечення права на свободу совісті та партнерських взаємовідносин між державою та релігійними організаціями. Такий підхід є виправданим з огляду на те, що конституційні гарантії в сфері свободи совісті та віросповідання, закріплені у статті 35 Основного Закону України, дедалі частіше зазнають неоднозначного тлумачення під час законотворчого процесу та правозастосовної практики, спираючись за звичкою на радянський досвід взаємовідносин держави і релігійних організацій [12]. Натомість Концепція розкриває зміст поняття “свобода совісті”, розширюючи його розуміння посиланнями на міжнародні договори, ратифіковані Україною. При цьому встановлюється його тотожність поняттю “свобода совісті та віросповідання (релігії, віри, віровизнання)”, що має наміром уникнути маніпуляцій та двозначності у випадках застосування в законодавчих актах різної термінології з однаковим змістовим навантаженням. Корисним у цьому відношенні також є перелік тематичних понять і термінів, який є невід’ємною частиною Концепції, з огляду на відсутність подібних термінологічних пояснень у чинному законодавстві України.

З метою запобігання релігійній дискримінації та утисків прав релігійних меншин важливим у Концепції є підтвердження принципу рівності громадян перед законом і рівності їх прав незалежно від ставлення до релігії, а також принципу “рівності релігій, віросповідань та релігійних організацій перед законом”, закріплених у статтях 4 та 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [7]. У Концепції ці два принципи визначені як такі, що дозволяють забезпечити право на свободу совісті.

При цьому Концепція розкриває механізм забезпечення принципу рівності релігій, віросповідань та релігійних організацій, необхідною передумовою чого є дотримання принципу “невизнання жодної релігії (або нерелігійної форми переконань) у якості обов’язкової”, що в дещо скороченому вигляді закріплено в статтях 15 та 35 Конституції України та розширено у статті 3 профільного Закону, а також принципу “невизнання жодної церкви (релігійної організації) у якості державної”. На відміну від Концепції положення про неможливість проголошення державної релігії (церкви) на даний момент не знайшли свого відображення в законодавстві України, проте подібний висновок можна зробити з тотожних норм Конституції та Закону про свободу совісті, де закріплено інше, не менш важливе, засадниче правило сучасних державно-конфесійних відносин: “Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави”.

Продовжуючи розкривати взаємозв’язок між цими принципами, Концепція наголошує, що їх практичне забезпечення досягається шляхом “встановлення світського характеру держави та освіти, що надається державною школою”. Тобто обумовлює дотримання ще одного базового принципу, який полягає у відокремленні церкви (релігійних організацій) від держави та школи – від церкви (релігійних організацій), як це закріплено у Конституції України.

Важливим у Концепції є розширене трактування конституційних положень про відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави, школи – від церкви (релігійних організацій), а також обґрунтування необхідності законодавчого і суспільного визнання існуючих по факту партнерських державно-конфесійних взаємовідносин. Відхід від парадигми тоталітарного суспільства з всеохоплюючим державним контролем у бік демократичного устрою з розвинутим громадянським суспільством підштовхує Українську державу змінити погляд на змістове наповнення і практичне застосування принципу відокремлення держави і церкви. Замість трактування його по суті як заборони участі релігійних організацій у суспільному житті, що впливало з ототожнення в тоталітарній державі держави і суспільства, Концепція закріплює протилежний підхід. Він характеризується широко підтримуваною релігійною спільнотою України в останні десять

років тезою про те, що “відокремлення церкви від держави жодним чином не означає відокремлення церкви від суспільства, заборону її участі в суспільному житті” [13].

Виходячи з такої системи координат у сучасних державно-конфесійних відносинах, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій як найбільш представницький міжконфесійний орган часто наголошує на самому високому рівні, як в Україні, так і під час своїх іноземних візитів і зустрічей з високопосадовцями інших держав, на тому, що по своїй суті є інститутом громадянського суспільства та об’єднаним голосом релігійної громадськості. Церкви і релігійні організації України вже давно відчують себе невід’ємною частиною громадянського суспільства, захищаючи при цьому не тільки вузько-конфесійні інтереси своєї спільноти, але й реагуючи на злободенні виклики, що постають перед усім Українським народом у духовній, моральній, соціальній, гуманітарній та інших сферах суспільного життя.

Перші спроби засвідчити таку модель державно-конфесійних відносин у законодавстві знайшли відображення в одному реченні статті 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де закріплено право релігійних організацій “брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об’єднаннями засоби масової інформації”. Отже, вказаний у Конституції України принцип відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави у демократичному розумінні не ізолює віруючих громадян, священнослужителів та інших релігійних діячів від повноти суспільного життя, участі у суспільно-політичному дискурсі та можливостей громадського впливу на державну владу, проте сприймається як взаємний обов’язок невтручання у справу один одного.

Виходячи з цього, у статті 5 профільного Закону закріплено, що “релігійні організації не виконують державних функцій, ...не беруть участі у діяльності політичних партій, ...не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів”, що може сприйматися як форми боротьби за державну владу. Водночас і органи державної влади “не втручаються у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансують [їх] діяльність”, “...беруть до відома і поважають традиції та внутрішні настанови релігійних організацій”. Ці та інші положення Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» хоч і мають певні недоліки, проте у сукупності дозволяють краще зрозуміти зміст принципу відокремлення держави і церкви (релігійних організацій), закріплений у статті 35 Конституції України та більш деталізовано пояснений у проекті Концепції державно-конфесійних відносин.

Згідно Концепції, “цей принцип не означає заборону (неможливість) співпраці церкви (релігійних організацій) і держави; неможливості присутності церкви в державних структурах, включаючи освітні заклади; неможливості фінансування державою суспільно корисних програм за ініціативою та/або участю церкви (релігійних організацій)”. Відтак, очевидним є недосконалість згаданих раніше чинних законодавчих норм, зокрема щодо фактичної заборони фінансування державою соціальних проектів релігійних організацій, що ставить їх у дискриміноване положення порівняно з громадськими об’єднаннями та благодійними організаціями. Водночас питання присутності релігійних організацій в державних структурах потребує окремої деталізації в проекті Концепції, адже це може бути прийнятно у формі капеланського служіння (у війську та правоохоронних органах, пенітенціарній системі, закладах охорони здоров’я), а також у форматі різного роду консультативно-дорадчих органів, громадських рад або діяльності міжвідомчих робочих груп із залученням громадськості. Незважаючи на цей пробіл, Концепція дає більш об’єктивну та повну характеристику принципу відокремлення держави і церкви (релігійних організацій), що дозволяє краще зрозуміти відповідні конституційні положення.

Донедавна однією з найбільш складних та проблемних сфер взаємовідносин держави і релігійних організацій була освіта. З одного боку це обумовлювалося

неоднозначним сприйняттям конституційної норми про “відокремлення школи від церкви”, з іншого боку це посилювалося положеннями застарілого освітнього законодавства України. Як приклад, лише у серпні 2015 року набули чинності зміни до законодавчих актів у сфері освіти, які дозволили релігійним організаціям виступати засновниками навчальних закладів приватної форми власності та вилучили такі заклади цієї сфери застосування принципу світського характеру освіти, закріпленого у положеннях статей 6 та 9 Закону України «Про освіту» [6]. Відображаючи актуальність цієї проблематики, Концепція пояснює світськість освіти як “нейтральність стосовно як релігії, так і атеїзму”, обмежуючи сферу застосування цього принципу лише тією освітою, що її надає державна школа.

Принцип відокремлення школи від церкви (релігійних організацій) безпосередньо пов'язаний та впливає з принципу відокремлення держави і церкви. Виходячи з цього, держава покликана забезпечувати світськість (нейтральність) освітнього процесу в державних школах заради гарантування закріпленої у Законі рівності усіх релігій і віросповідань, але водночас не обмежувати світськістю навчально-виховний процес у приватних навчальних закладах, які на власний розсуд можуть покласти в основу виховного процесу духовно-моральні цінності. Цілком виправданим є рішення українського парламенту застосувати саме такий підхід до нещодавніх змін освітнього законодавства, що стало свідченням подолання ще одного атавізму радянської моделі державно-конфесійних відносин, коли релігійні організації виштовхувалися за межі освітнього процесу. Варто згадати, що в історичному процесі саме церковні школи, семінарії та університети відіграли найважливішу роль у просвітництві, розвитку освіти та науки в Європі [17].

З огляду на цю проблематику Концепція державно-конфесійних відносин також вказує, що “відокремлення школи від церкви не повинне розглядатися як перешкода викладанню релігії у державних школах; діяльності богословських факультетів і кафедр у державних вищих навчальних закладах (насамперед, університетах); заснуванню релігійними організаціями загальноосвітніх та вищих навчальних закладів усіх рівнів”. Безперечно, такий підхід є значно прогресивнішим і демократичнішим, ніж практика радянського режиму щодо державної монополії в освітній сфері.

Окремо Концепція розтлумачує зміст партнерської моделі державно-конфесійних відносин, зважаючи на брак розуміння такої концепції взаємодії як серед законотворців, так і серед представників виконавчої влади. Вихідною засадою є сприйняття держави і церкви (релігійних організацій) як окремих суспільних інститутів, “відокремлених і суверенних один від одного в питаннях, що належать до їх виняткової компетенції”, що діють при цьому в інтересах українського суспільства. Якщо раніше радянська пропаганда намагалася очорнити релігію як суспільне зло та “опіум для народу”, то в умовах вільного демократичного суспільства релігійні цінності та церква (релігійні організації), яка їх плекає та поширює, стають союзниками держави у питаннях задоволення духовних, морально-виховних, соціальних потреб громадян, а також розв'язанні найбільш складних суспільних проблем, таких як епідемія ВІЛ/СНІД, алкоголізм і наркоманія, сирітство тощо.

Концепція перелічує основні завдання і напрямки, досягнення яких дозволяє державі і релігійним організаціям співпрацювати у форматі партнерської моделі взаємовідносин. Основною метою такої взаємодії є “забезпечення права людини на свободу совісті, консолідація українського суспільства, збереження та примноження його традиційної релігійної культури, формування його ціннісних орієнтацій, розв'язання загальносуспільних проблем”. Підкреслюється важливість спільних зусиль у досягненні взаєморозуміння та взаємної толерантності між представниками різних релігій і конфесій, забезпечення міжконфесійного миру, запобігання виникненню та загостренню конфліктів на релігійній основі. На теперішній час цю функцію у співпраці з дотичними

міністерствами намагаються виконувати Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій та інші міжконфесійні інституції.

Партнерські взаємовідносини між державою релігійними організаціями передбачають можливість спільних програми в галузях формування здорового способу життя, зміцнення інституту сім'ї, захисту дитинства, соціальної інтеграції осіб з особливими потребами, допомоги внутрішньо переміщеним особам, реабілітації осіб від різного роду залежностей, захисту суспільної моралі від проникнення культу насильства, жорстокості, порнографії, а також освітньої діяльності, в тому числі серед громадян з бідних і нужденних прошарків суспільства. Такі заходи можуть бути частково фінансовані державою за зразком державної підтримки подібних ініціатив громадських об'єднань та благодійних організацій. Крім цього, без взаємної співпраці не можна обійтися у питаннях задоволення релігійних потреб та надання душпастирської опіки військовослужбовцям Збройних Сил України, Національної Гвардії, Державної прикордонної служби, працівникам правоохоронних органів, а також арештованим і засудженим особам у місцях попереднього утримання та позбавленням волі.

Прогресивним кроком у регламентації державно-конфесійних взаємовідносин є окреслення у тексті Концепції сукупності взаємних прав та обов'язків, яких держава і релігійні організації набувають та які вони виконують в інтересах суспільства. Не вдаючись до детального аналізу кожного з цих елементів, слід відзначити важливість такого підходу в окресленні меж компетенції та сфер взаємодії цих двох суспільних інститутів, адже, говорячи про принцип відокремлення, бажано якомога чіткіше розуміти його практичне застосування. Зокрема, держава з притаманною їй законодавчою функцією встановлює певні розумні законодавчі рамки діяльності релігійних організацій в інтересах суспільства та згідно своїх міжнародних зобов'язань. У тому числі у сфері реєстрації релігійних організацій як юридичних осіб, регламентації трудових відносин та оподаткування доходу їх співробітників, статистичного обліку, порядку отримання гуманітарної допомоги, пільгового режиму використання земельних ділянок та комунальних послуг, тощо. З іншого боку релігійні організації справедливо очікують від держави поваги до їх внутрішніх настанов, врахування особливостей їх віросповідних доктрин під час регламентації військового обов'язку, ідентифікації віруючих у процесі податкового чи паспортного обліку, збору та використання персональних даних, формування нових податків та інших фінансових обтяжень для неприбуткових юридичних осіб.

Основана частина Концепції державно-конфесійних відносин завершується переліком пріоритетних напрямів державної політики у сфері забезпечення права на свободу совісті та встановлення партнерських взаємовідносин з релігійними організаціями. Варто відзначити, що протягом останніх десяти років саме ці питання постійно порушує перед керівництвом держави, парламентом та профільними міністерствами Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій у своїх зверненнях, а також під час дискусій у рамках тематичних круглих столів і наукових конференцій [8]. Така ситуація свідчить про те, що відсутність у державі концептуального розуміння політики у сфері релігії та взаємовідносин з релігійною спільнотою консервує більшість актуальних проблемних питань державно-конфесійних відносин. Тому найбільш актуальні питання часто роками залишаються без належної уваги та вирішення, а відповідні законодавчі ініціативи подекуди наражаються на нерозуміння та навіть спротив з боку депутатського корпусу [9].

Таким чином, виглядають обґрунтованими побоювання релігійної спільноти відносно того, що без ухвалення закону про Концепцію державно-конфесійних відносин у якості закону будь-які інші правки до законодавства в цій сфері можуть зазнати суттєвих небажаних змін на різних етапах законотворчого процесу. Тому Концепція має стати засадничою основою та дороговказом для подальшого вдосконалення законодавства України у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій [11].

Важливо відзначити, що окрім підтримки проекту Концепції з боку релігійної спільноти, схвальні відгуки вона здобула також в науковому та експертному середовищі та серед профільних фахівців державних органів влади, що відкриває можливості для законодавчого затвердження цих правових засад державно-конфесійних відносин [15]. Однак на рівні українського Уряду та Парламенту немає однозначної позиції щодо доцільності запропонованого підходу вдосконалення законодавства у цій сфері. Враховуючи виняткову актуальність закріплення державної релігійної політики та засад державно-конфесійних відносин на законодавчому рівні, для остаточного прийняття Закону України «Про Концепцію державно-конфесійних відносин в Україні» бракує хіба що політичної волі.

Список використаних джерел

1. Васін М. С. Парламентське беззаконня ad hoc [Електронний ресурс] // Видання «ЮрЛИГА». – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/615.htm.
2. Єленський В. Є. Релігійна свобода: українська реальність і світовий досвід / В. Є. Єленський // Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти: У 2 т. — Л.: Свічадо. – Т. 2. – 2001. – 376 с.
3. Загальна декларація прав людини / Генеральна Асамблея ООН. // Урядовий кур'єр. – К., 2008.
4. Закон України «Про загальну середню освіту» // Офіційний вісник України. – 1999. – С. 4.
5. Закон України «Про вищу освіту» // Газета «Голос України». – К., 2002. – №43.
6. Закон України «Про освіту» // Газета «Голос України». – К., 1991.
7. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». // Газета "Голос України". – 1991.
8. Звернення членів Всеукраїнської Ради Церков до Президента України Віктора Януковича [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво ВРЦіРО. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://vrciro.org.ua/ua/statements/168-zvernennya-chleniv-vseukrayinskoyi-rady-cerkov-do-prezydenta-ukrayiny-viktora-yanukovycha>.
9. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні ХХІ століття [Монографія] / С. І. Здіорук // К.: Знання України, 2005. – 552 с.
10. Здіорук С. І., Токман В.В. Концепція державно-конфесійних відносин як інструмент забезпечення соціального консенсусу. Аналітична записка / С. І. Здіорук, В. В. Токман // Відділ гуманітарної політики НІСД. – К., 2013.
11. Здіорук С. І., Токман В. В. Розбудова партнерської моделі державно-конфесійних відносин та утвердження Української Помісної Православної Церкви. Аналітична доповідь / С. І. Здіорук, В.В. Токман // Відділ гуманітарної політики НІСД. – К., 2009.
12. Конституція України. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.
13. Концепція державно-конфесійних відносин в Україні // Центр Разумкова. – Журнал «Національна безпека і оборона». – № 1, – К., 2013. – С. 50-57.
14. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] // Генеральна Асамблея ООН. – 1966. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
15. Палінчак М. М. Система державно-церковних відносин в посткомуністичній Європі: уроки для України / М.М. Палінчак // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – Т. 24 (63), № 2. – 2011. – С. 74 – 88.
16. Рада Церков засудила сепаратизм та виступила за цілісність і непорушність кордонів України [Електронний ресурс] // Інститут релігійної свободи. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1406:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk.
17. Робберс Г. Государства и религии в Европейском Союзе / Г. Робберс // М.: Ин-т Европы РАН, 2009. – 719 с.

ФУНКЦІЇ НОТАРІАТУ: СОЦІОЛОГО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Золотухіна О.М.

(здобувач Київського університету туризму, економіки і права)

Zolotukhina O. Notary functions: sociological and legal analysis.

The notary functions in scientific terms multidimensional and complex question that can be opened as an independent notary characteristics, derived from its essence reflects its social and legal purpose in modern society. Autonomy notary functions have not only a place in the system of legal phenomena, but their place in the conceptual-categorical apparatus.